

A JAHN-KÉP ÚJ VONÁSAI

Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején egyre inkább erősödtek azok a hangok az NSZK-ban, melyek a ránkmaradt Jahn-kép helyreigazítását követelték. Arra a kérdésre, hogy „Szükségünk van-e új Jahn képre?”¹ H. Denk határozott igennel felelt, egy valóban objektív Jahn kép mellett szállt síkra, amely tekintetbe veszi a történelmi vonatkozásokat és a „személy egyszerűségét”, azonban a „látnok” Jahn „dicsőítő mitologizálását” éppúgy mint az ő „militaristaként” vagy „sovinisztaként” történt általános beskatulyázását revideálni kell.

A „valóság” „mítoszát” Josef Göhler is másképp akarja tudni,² anélkül azonban, hogy olyan messzire menne, mint Jürgen Dieckert, aki radikálisan követelt egy „modern Jahn-képet”³. Itt Ulrich Popplowra hivatkozhatott, aki néhány évvel azelőtt elítélte Jahn „embertelen nacionalizmusát” és a nemzetiszocializmus ideológiájával fennálló szellemi-történeti kapcsolatát.⁴

Hajo Bernett is ebbe az irányba célzott kritikájával, midőn 1966-ban ezt írta: „Ha majd a nagyon rossz hírbe keveredett Jahn-kutatás ma ismét konszolidálódni fog, akkor legelőször is a Baeumler-féle filozófia és antropológia kritikus elemzésére lesz szükség. A 'heroikus' Jahn-kép kialakításának gyökerei ugyanis Baeumlernek a 'teoretikus ember', a 'humanista', a 'művelt' ember határtalan gyűlöletében és a 'politikus katona' küldetése iránti fanatikus hitében rejlenek.”⁵ Ugyanebben az évben (1966) Gerhard Stöcker „egy eljövendő objektív Jahn-kép” megalkotásán fáradozott disszertációjában.⁶

Vissza Jahnhoz?

A „Vissza Jahnhoz?” és „Nem létezett jobb előrehaladás?” kérdésfeltevésével 1969-ben Horst Ueberhorst megkísérelt gondolatokkal hozzájárulni egy új Jahn-képhez a ránkmaradt értékítéletek kritikus átgondolása után, hogy ezzel is vitára ösztönözzön Jahnról.⁷ Munkája, mely széleskörű forráselemzésekre, beleértve a fontos, megjelent dokumentumok interpretálását is, támaszkodott, az 1809-től 1819-ig terjedő időszakra összpontosított. Jahn ezekben az években vezette a tornát Hasenheiden és ekkorra fejlődött ki legjobban politikai aktivitása. Ezenkívül ekkor jelent meg

két írása, „A német tornaművészet”, melyet Eiselelennel közösen adtak ki, valamint „A német népiesség” c. műve, ezekben találhatóak Jahn legfontosabb gondolatai a népiességről és a tornáról. Mindkét terület igen szorosan kapcsolódott egymáshoz. Ezekből is figyelemmel kísérhetőek és magyarázhatóak Jahn politikai célkitűzései, melyek a diákegyesületek megalapításával határozott formában öltöttek testet, azonban zátonyra futottak a restaurációs erők ellenállásán.

A „Vissza Jahnhoz?” könyvcímben könnyen felismerhető Eckardt és Neuendorff jelszavával történt szembesítés – „Vissza Jahnhoz! Nincs jobb előrehaladás!” – mellyel az első világháború után bevezették a „Jahn-reneszánszt”. Németország veresége után a német tornászság megpróbált magának egy idealizált és heroikus Jahn-képet felállítani.

Erre néhány példa.

Miután 1928-ban a Német Tornászok sürgetése nyomán a regensburgi Walhallában felállították Jahn mellszobrát, így ír Fritz Eckardt: „Mindenkor, ha a haza nagy bajban van, Jahnhoz és magasztos eszméihez nyúlunk vissza!... Most érezzük igazán tiszta német nyelvének erejét.... Benne ismerjük meg a német népiesség hírnökét,... minden idők egyik legnagyobb népi- és ifjúsági vezetőjét tiszteljük benne,.... Az akkori demagóg most hazánk világitó eszményképe... a hazát ért szerencsétlenség nagy bajában vigaszt nyújt számunkra (...) Német nemzeti hős ő és az emberiség jótévedője.... Most mint fanfárok hangja zúg az országban: Jahn az útmutató és az úttörő! Jahn maga a német lelkiismeret!.... A történelmi végítélet kimondja: Jahn a Walhalla-társ!... Jahnhoz visszatérni azt jelenti, továbblépni. Friedrich Ludwig Jahn felemelkedésünkben vezérünk lehet és annak kell lennie.”⁸

Paul Piechowski számára az „állhatatlan és menekülő” német földön keresztül vándorló Jahn „egy új Németország lángoló hírnöke. Faustidémoni természete elbűvölte, igen nagy hatással volt sok sorstársára.”⁹

Edmund Neuendorff az hiszi, hogy Jahn „igen nagy erkölcsi értékekkel és célokkal megáldott, mélyen magabazárkózott személyiség” volt. A Német Tornászifjúság akkori vezére maga is indirekt módon Jahn közelébe férkőzik, midőn így ír: „Ő volt (Jahn) a született ifjúsági vezér, mivel maga is örök fiatal volt. Ezzel az ifjúság valamennyi nagy erénye megvolt benne: a becsületesség, az eredetiség, az erős lendület és az örök törekvés. Megvannak azonban hibái is: minden körülmények közt gondtalanul az egészre pályázott. Ezért nem maradhattak el az összeütközések az emberekkel és a világgal. Ezek törték meg Jahn életét. Örökifjú volt. Ő az örök német.”¹⁰

A „Vissza Jahnhoz! Nincs jobb előrehaladás! és „Tornászat – a mi utunk! Nép – a mi célunk!” ezekkel a jelmondatokkal nyilvánította ki akaratát Neuendorff, hogy a tornászság emocionálisan kötődjön egy erős személyiséghez, egy vezérhez, a vezér és követői katonai és szövetséges eszméi szerint. A testgyakorlatoknak „a népi-erkölcsi célok” megvalósítását kellett szolgálniuk. Neuendorff ezeket a Német Tornászoknak szánt célokat 1929-ben a következőképp foglalta össze: „Nekünk német tornászoknak népinek kell lennünk. Tehát: 1. arra kell törekednünk, hogy túlnyomórészt északi vérünket a legkésőbbi nemzedékig is megőrizzük, 2. meg kell őriznünk népi szabadságunkat és önállóságunkat, meg kell védnünk, és amennyiben elvesztek, ismét vissza kell nyernünk, 3. ápolnunk kell német nyelvünket...”¹¹

Az úttörő

1934-ben „Az örök tornászat, mint a Harmadik Birodalomhoz vezető út” címmel kiadták Neuendorff beszédeit és cikkeit. Az előszóban hangsúlyozta, hogy azok a gondolatok, melyekkel Jahn a testgyakorlásért és a tornászat megújulásáért harcolt, a Harmadik Birodalom megalapítása után egy évvel is élők és érvényesek. Központi kívánsága a jahni szellemből történő népi megújulás. Neuendorff igen szoros szellemi rokonságot lát Jahn és Hitler Adolf között. Sajátmagát „Jahn leghűségesebb tanítványának” nevezi.

Már ezzel a kijelentésével meghatározta saját szellemi „helyét”, sőt így a stuttgarti (1933. július 21–30.) Német Tornaünnepségen, megállapítja, hogy a tornászság Hitler Adolffhoz és a nemzetiszocializmushoz vezető útja olyan út, melyre már Jahn is rámutatott.¹² Ehhez kapcsolódhat beszédében Hitler, és a stuttgarti Tornaünnepségen kiállhat a német erő ünneplése és a Jahn előtti tiszteletadás mellett, akinek az volt az érdeme, „hogy bizonytalan állami nézetek idején felismerte a testi ügyesség jelentőségét.”¹³

Beszédét a következő szavakkal zárta: „Nem szeretnék Önöktől anélkül elválni, hogy valamennyiüket arra ne kérjem, hogy egy percig emlékezzünk arra az emberre, akit félreismertek, kigúnyoltak és üldöztek, de aki egy korszakalkotó mozgalom atyja volt és akinek a német erő eme csodálatos ünnepét köszönhetjük: Friedrich Ludwig Jahn.”¹⁴ Mivel a Német Tornászság már a stuttgarti Tornaünnepély előtt, 1933 áprilisában felvette alapszabályába az „árjatorvényt” és Neuendorff egyik írásában arról biztosította Hitlert, hogy a Tornászság a nemzetiszocialista harci ala-

kulatokkal „vállvetve” kezdi meg az előrenyomulást a Harmadik Birodalomba, nem fér hozzá semmi kétség, hogy a tornászság magát mint „a Harmadik Birodalom úttörőjét” értette, és magukénak vallották Jahn népi eszméit és a „nemzeti forradalom” alatt azt a történelmi utat értették, mely Jahntól elvezetett Hitlerig.

A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) nürnbergi pártgyűlésének hatására aztán K. Ströbel is kiadja a jelszót: „Jahn-szellem – Hitler-szellem.” Számára a tornászság „vér szerint és fajilag” értékes és a Harmadik Birodalom egyik „tartóoszlopa”. Elsődlegesen ez volt az a faji gondolat, mely Jahnt Hitlerrel összekötötte.¹⁵ „Hitler Adolf véghezviszi amit a látok Jahn meghirdetett”, volt a DTZ (Német Tornászság Újságja) egyik vezércikkének összegzése 1934-ben¹⁶, Karl Münch a Német Tornászságról 1935-ben kijelenti, Jahn „Német népiessége” és Hitler „Harcom” (Mein Kampf) közt lényegbeli azonosság van, „mindkét könyvből megismerhetjük, milyen egységesen kristályosodott ki és tükröződött vissza a tisztavérű német férfiak fejében a német eszme hosszú évszázadokon át.”¹⁷

A Harmadik Birodalomban Alfred Baeumler nemzetiszocialista pedagógus radikálisan megváltoztatta a Jahn-képet és a „torna atyjából” a „politikai katona” prototípusát, a politikai testnevelés úttörőjét teremtette meg. Baeumler pedagógiai koncepciójában Jahn politikai-heroikus tettek emberévé válik, egy népi közösség géniuszává, aki a fajra, a vezérségre és a védelmi készségre támaszkodik, és harcrakész katonai magatartás hatja át. Ezeket állítólag „a heroikus Jahn” által ránk hagyományozott tornászi-harcos erényekként tisztelhetjük, melyeket a politikai testnevelés mércéjeként alkalmaztak később, bevetést és megbízhatóságot követeltek és „komoly esetre” voltak szánva.

Az eddigi fejtegetések után könnyen felismerhető, hogy bár a „Jahn-kép” legutolsó „felmagasztalása” a Harmadik Birodalom idejére esik, azonban ennek alapjait, Jahn idealizálását, misztifikálását és dicsőítését, a Weimari Köztársaságban tették le. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ebben az időben ne jelentkeztek volna bíráló hangok. Így már K. Müller potsdami történész intenzív levéltári kutatásai alapján arra a meggyőződésre jutott, hogy Jahn élete kevés „heroikus” vonást mutat, 1928-ban a Jahn ünnepség alkalmával kritikusan nyilatkozott Jahnról és ezzel Neuen-dorfból igen polemikus támadást váltott ki.¹⁸

Arthur Sinsheimer még kritikusan nyilatkozott 1931-ben a Munkás-Tornászújságban (ATZ), többek közt Jahn érvényesülési vágyát és nyilvános szereplési kényszerét ironizálta és összefoglalóan ezt írta: „Emberi és

politikai karakterének képe történelmileg a túlzottan patetikus és a mélységesen neveltségű közt ingadozik. Hisz életében ő maga tette meg folyton kis lépését a fennkölttől a neveltségig.”¹⁹

De ezek a hangok, Mülleré és Sinsheimeré, csupán elszigetelten jelentkeztek és alig volt súlyuk a „nép” és „német-nemzeti” tornamozgalom reprezentánsaival szemben. Hisz a német tornaszág képviselőin kívül még neves osztrák (Erwin Mehl) és szudéta-németek (Konrad Henlein) emeltek szót Jahn történelmi nagysága mellett és kikiáltották őt a nagy német eszme szellemi atyjának.

Új tájékozódás 1945 után

A tornászoknak hosszú időre volt ahhoz szükségük, hogy az 1945-ös nemzeti katasztrófa láttán a félremagyarázott Jahn képtől, a „népi” és „nemzetiszocialista” Jahn-kép ötvözetétől megszabaduljanak. Természetesen nagyon könnyű volt az NDK-nak Jahnt mindenkori politikai céljaira felhasználni.

Az elmúlt évtizedekben keletkezett Jahn képről, Jahn túlfeszített népiesség- és faji eszméiről, nemzetiszocializmusáról nem akar tudni az NDK sporttörténete, hisz azok nem illenek bele az állítólagos „demokratikus tradíciókon” nyugvó „haladó” és „humanista” eszmékre kötelezett ottani torna- és sportmozgalmi képbe.

Jahn a haladó polgárság képviselőjének és nagy hazafinak számít az NDK-ban, aki résztvett a felszabadító háborúban. Jahnnal és más porosz reformokkal alapították meg a német-orsz barátságot.

1969-ben a Német Szövetségi Köztársaságban dr. Wilhelm Kregel a Német Tornaszövetség (DTB) akkori elnöke egyengette az utat Jahn történelmi jelentőségének felülvizsgálatához, amennyiben megállapította, az NTSZ nem szolgált rá egy a történelemben nem létező Jahn-képre.²⁰

Tényállás-felvétel: Az 1978-as Jahn szimpózium

A Friedrich Ludwig Jahn 200. születésnapja alkalmából (1778–1852) 1978-ban Berlinben megrendezett nemzetközi Jahn szimpóziumon új tájékozódási pontokat tűzhetnek ki. Ez az objektivitásra törekvő tendencia a jahni eszmetár történelmi hatásának reflexiójából, azon fáradozásból, hogy a más az ő múltjának örökségéből értessük meg, fakadt. Mégis maradtak megválaszolatlan kérdések, nem minden elvárásnak tudtak megfelelni. Mivel az NDK képviselői távolmaradtak a rendezvényről, nem volt

arra lehetőség, hogy az ő marxista felfogású Jahn-képükkel vitába szállhassanak. A következőkben összefoglaljuk a Jahn szimpózium néhány referátumát és hozzászólását.

Komplex téma volt a jahni torna Európára és Európán kívüli térségre történt kiszélesítése és vita a jahni tornaeszméről. Belgiumban, így magyarázták, antwerpeni és brüsszeli súlyponttal indult ki a tornamozgalom, 1863 és 1872 közt heves jahni torna és svéd gimnasztika rendszer közti vitára került sor, amelyben egyúttal szociokulturális feszültségek (népiesség-harc, centrális-föderális állami koncepció, a szociális rétegződés problémái: vagyonos nagypolgárság és kispolgárság) is visszatükröződtek.

A Jahn-féle tornaeszme és a Jahn-féle torna befolyásolta – legyen az pozitív, legyen az negatív – a lengyel történelmet is. Például a diákegyesületi mozgalom idején (1815–1820) közös eszmevilág jellemezte a német és a lengyel diákokat, mivel a diákegyesületi tornászok egyesítési törekvései megfelelték a lengyel politikai függetlenségi akaratnak. Mindenesetre ez akkor ütött vissza, amikor 1848-ban elutasította Jahn a lengyel szabadság-törekvéseket. Később pedig összeütközésekre került sor a Galiciából lengyel térségre áterjedt szláv Sokol-torna és a jahni forma közt. II. Vilmos korában a tornaklubok váltak a porosz-német elnémetesítési politika főszereplőivé. Még Dél-Európába is elterjedt a torna. Míg Erdélyben már 1840-ben megkezdődött a tornászat, a Bánátban 1847-től a 19. század végéig alakultak tornaklubok, melyekben a Jahn-féle eszméket szinte minden reflexió nélkül átvették.

Hogy további példákat mondjunk, Svájcban az oda emigrált német diákok és tudósok révén történt a tornászat elfogadtatása. Svájc különösen a kezdődő tornazárlat idején (1820) vált az üldözött Jahn-követők mentsvárává. Hogy az Európán kívüli országokat hogyan befolyásolta a Jahn-féle torna illetve Jahn-féle torna eszméje, megtudhattuk Izrael, Japán, Délafrika és Kanada képviselőinek előadásából.

A Jahn-féle torna természetesen az USA-ban terjedt el a legjobban Európán kívül. A tornászok nagyrészt az amerikai polgárháborúban Lincoln mellett harcoltak a néger rabszolgák felszabadításáért és a nemzeti egységért (1861–1865). 1848-tól az első világháborúig változott a német-amerikai tornászok Jahnnal szembeni magatartása. A radikális-demokratikus „negyvennyolcasok” szemében a forradalomban játszott dicstelen szerepe miatt reakciós volt, később azonban a „negyvennyolcasok” ítélete kritikátlan Jahn-tisztelgés irányába csapott át, különösképp a szinte valamennyi német-amerikai által lelkesen üdvözölt Birodalom alapítása után.

Új hazafiúi lelkesedéstől vezérelve Jahnt a német egység hírnökeként tisztelték és nagyságát díszfelvonulásokon díszfeliratokkal ünnepték.

Bár nem vettek részt a szimpóziumon Délamerika vagy Ausztrália képviselői, ahol számtalan németek által alapított tornaklub működik, az elhangzott előadások alapján nyilvánvalóvá vált a Jahn-féle torna és Jahn-féle tornász célkitűzések általános elterjedése.

A második komplex témakör a Jahn-kép pedagógiai, politikai és pszichológiai vonatkozásait fogta át. Így egy tanulmány azt bizonyította, hogy semmiesetre sem volt még egyhangú Jahn-iránti lelkesedés tapasztalható közvetlenül a Birodalom alapítása után, hanem csak a II. Vilmoskorban, azaz csak az imperializmus időszakban jutottak el a „tornász-atyá” túlértékeléséhez és glorifikálásához. E kérdés további boncolásával foglalkozott egy ideológia-kritikus tanulmány a ránkmaradt Jahn-kép nyomán, a nemzetiszocializmussal átítatott és meghamisított Jahn-kép keletkezésével és ismertetőjegyeivel.

Jahn zsidókkal szembeni magatartása és Jahn műveiben a nők ábrázolása szintén új vizsgálati lehetőséget teremtettek. Az elsőkben azt bizonyították, hogy a meglevő anyag alapján Jahnnál nem lehet „zsidógyűlöletet” illetve „antiszemitizmust” felfedezni, azonban zsidókkal szembeni ellenérzés igencsak fellelhető; a másodikban „szinte patológikus a nőhöz és a szexualitáshoz való hozzáállása”, amelyet azonban „erre az időszakra szinte teljesen jellemzőnek” lehet elkönyvelni.²¹

Kettős feladat

Ha megpróbálja az ember az eddigi előadások mérlegét megvonni, bár úgy kell fogalmazni, hogy az intenzív kutatások néhány új vonással járultak hozzá a Jahn-képhez, döntően új ismeretekkel azonban aligha lettünk gazdagabbak. Ennek az is oka lehet, hogy a kutatás szinte kizárólag a történelmi hatásra irányult, azaz Jahn félreismerésének és hibás értékelésének kidomborítására, az egyes korok manipulációs kísérleteinek ábrázolására.

Így gyakran beszéltek „hamis ábrázolásról” és „torzításról”, és ehhez kapcsolódott az az igény, hogy Jahn „igazi” alakját mutassák meg. Mindezek a vizsgálati módszerek azonban dilemmához vezettek a kutatásban, mivel a mindenkori recipiensek megítélésénél nem pillantottak a történelmi hatás „mögé”, Jahn művét nem megváltozhatatlannak fogták fel és a recipiens saját kor eredményeitől befolyásolva, nem mint eredeti, művel meghatározott nagyságot értékelte.

Jahn történelmi méltatásának, ha ezt a dilemmát le szeretné győzni, ennek megfelelően kettős feladata kellene hogy legyen: a művéből áradó hatást kell megmutatnia és ugyanakkor a róla alkotott képet meg kell kísérelni kritikusan nézni. Ez elismerten nagyon nehéz, mivel a Jahn-művek maguk is igen sokfajta nézőpontot tartalmaznak és ehhez még jön az, hogy rendszer-nélküliség jellemzi őket; ami megkönnyítette az ideológusoknak és történetmagyarázóknak, hogy felhasználják őt céljaiknak, illetve az előre felállított vezérelvbe besorolják. Itt megtalálhatóak a hazafias-patriotikus, nyelvteremtő, a testgyakorlatokkal védelemre kész előharcos (hazafias torna) elemei, az antiszemitizmusé, a nonkonformizmusé, a vezérelv mint az egyenlőség elvé, a nemzeti egységé, itt válik Jahn a tömegsport és nevelés, fegyelem, erkölcs őrzőjévé, a „torna-anya” monarchistaként és forradalmárként is megjelenik, itt róják fel neki szüklátókorúságét és kiáltják ki nemzeti nagyságnak.

Az összes eset egy felismert teoretikus folyamatot vesz alapul a Jahn-képnél, anélkül azonban, hogy a recipiens viszonyát figyelembe venné a specifikus tárgyhoz. Ez már azonban az eljövendő Jahn-kutatás feladata lesz: mennyiben gyakorolnak egymásra kölcsönösen hatást a szerző, a mű és a recipiens és hogyan képeznek egy összefüggés-struktúrát.

Ezzel aránylag biztosan fel lehetett ismerni, hol teremtett „mítoszt” a történetírás, hol szándékozott a folytonos politikából levezetni a mindenkori politikai-szociális viszonyok igazolását, hogy így érjen el hatást, mely erősíti a rendszert. Így például bebizonyítható az is, hogy a Birodalom alapítása után a Jahn-bírálat lényegesen alábbhagy és a védelmezők száma jelentősen megnő. Hogy a Bismarck-Birodalom szellemi-politikai hagyományokra tegyen szert, a nemzeti állam úttörőinek nevezte ki a polgári elit-kultúra képviselőit, Goethét és Kantot, de Jahnt is. Az eljövendő Jahn-kép „az igazi német férfi”, „proféta” és „látnok”, „hazafiúi erények példaszerű jelképe” struktúrája már a következő mondatokban megjelenik: „Csakis mi, akik megéltük az 1870-es évet, vagyunk abban a helyzetben, hogy Jahn német népiességét egészen és teljes mértékben értékelhessük. Könyve számunkra okirat, tankönyv, amely már előre megsejtven fogja hirdetni a most kezdődő új kort.”²²

1878-ig még kritikusan szemlélték a tornamozgalomban Jahnt, mindekenélőtt Wassmannsdorff viszonyítja Jahn történelmi érdemeit átfogó kutatások alapján, így 1878 fordulópontot jelez a Bismarck-kor Jahn-fogadtatásában. Ebben az egykori Jahn-tanítványok járnak az élen (E. Dürre, K. Elschner, C. Kallenberg), akik Jahnt minden bírálatól megpróbálták

megóvni és felmagasztalni „a megerősödött németiség legnemesebb képviselőjének” „a földkerekség legnagyobbikának” és „a tornaügy mártírjának”.²³ 1971 és 1890 közt a védelmezők közös ügyként fáradoztak azon, hogy Jahnból a nemzeti állam úttörőjét alkossák meg, amely folyamat a Bismarck-birodalomban fejeződik be, de persze átsiklottak afelett, hogy ez a birodalom semmiképp sem volt minden német állama.

Az itt vázolt adalékok Jahn népi-német apoteozisához a II. Vilmos-korban még kibővülnek a háttérben imperialista célokkal is, a bíráló recepciósvonal a NT soraiban „puhít” egy heroikus Jahn-kép elfogadására, melyben militarista és antiszemita vonások is találhatóak. Jahn mitizálása az első világháborúig növekszik, a „mestert”, „prófétát” és „látnokot” szent vonásokkal ruházzák fel és ez Eckardt követelésében csúcsosodik ki igazán: „Félre a történelemkönyvek hamis ítéleteivel! Bárcsak ismét elfoglalná Friedrich Ludwig Jahn a német nép szívében az őt megillető helyet!”²⁴

A weimari-idők Jahn-képe

A weimari-kor Jahn-képét és a Jahnról alkotott ítéletet Németországnak az első világháborúban elszenvedett vereségének traumája és a diktálnak érzett versailles-i békeszerződés határozta meg. A 100 évre visszanyúló eseményeket, melyeknek Jahn is részese volt, próbálták meg analóg módon magyarázni, Poroszország hanyatlása és a birodalom vége (1805/06) és a vilmosi birodalom 1918-as összeomlása közti párhuzammal. Friedrich Meinecke így ír: „Most, amikor a számtalan csatáéren elért győzelem után a végső győzelem helyett vereséget szenvedtünk és iszonyatos, rengeteg áldozatot követelő szégyenteljes békét erőszakoltak ránk, akkor legmélyebb érzéseinkre kell apellálni, hogy valóban ne pusztuljunk el teljesen és nemzeti létünk új felépítéséhez nyerjük vissza erőnket. Mint 100 évvel ezelőtt is, most újra érvényes, emelkedjünk fel a földi múlandóságtól az örökkévalóságához és válasszuk ketté egy éles vonással az érzéki világot, mely minket reménytelenül szétzúzva földreterpet, a szellemi világtól, mely újra talpra kell hogy állítson minket!”²⁵ További példák vannak arra, hogy akkoriban legkevésbé abban látták feladatukat a német-nemzeti történészek, hogy alapot adjanak egy történelmi-politikai jelen-elemzéshez, hanem többnyire abban, hogy a dicső múlt hitvallásával a történelmi öntudatot mint az erős, nemzeti öntudat feltételét teremtsék meg.

Ezekbe a fáradozásokba Jahnt nemzeti hősként kiválóan be lehetett

sorolni; ő válhatott a NT számára az új felemelkedés úttörőjévé: „Mesterünk, Jahn példaképe nyomán meg akarjuk menteni Németországot a nyomorúságtól és a szolgaságtól és még hatalmasabb, egész világra szóló érvényt szerzünk neki, mint valaha is volt”.²⁶ Máshol a NT-hoz apellál: „Német tornászok előre! Gondoskodjatok róla, hogy Friedrich Ludwig Jahn végre minden németnél a német nép legnagyobb vezérlő szellemei közé számítson.”²⁷

A Jahn-mítosz az 1928. évi Jahn-ünnepségekkel új csúcspontot ért el. „A vezér” és „a buzdító”, aki Németország iránti hazaszeretetre és egyiségre szólít, az igaz népiességre, a nyelv megtisztítására és kitartásra buzdít a nehéz időkben, egyenesen a német tornászok német lelkiismeretévé vált. Míg a weimari köztársaság kezdetét a Jahn-kép – történelmi – analógiája hatotta át, addig az 1928-as Jahn-ünnepségekkel kapcsolatban kezdetét veszi a „Jahn-reneszánsz”, melynek folyamán Neuendorff irányításával Jahn potenciális nemzetiszocialistává válik és tartós történelmi fejlődéssel szellemi úttörőként jut el egészen Hitlerig. Ezzel megteremtették a Jahn-mítoszt, melyhez a nemzetiszocializmus később már simán kapcsolódhatott.²⁸

E Jahn-mítosz ellen fordulnak azonban a munkás-tornászok, akik Jahn–Hitler közt párhuzamot vontak és mindkettőt azonos módon leértékelték. Éppúgy elhatárolták magukat Jahn nemzetiszocialista és raszszista tendenciáitól, mint néhány embertelen és irracionális követelésétől. Bár a munkás-tornászok is a népi testnevelés megalapítójaként Jahnra hivatkoznak, határozottan elítélik mégis a NT ideologizált Jahn-képét.

Ide kívánczik a Sinsheimer-féle teljes részletességében ajánlott, igen bíráló történeti megokolás ábrázolás, aki azt róttá fel Jahnna, hogy Németország jelentős szellemi és kulturális hagyományait figyelmen kívül hagyta: „Jahn ennél fogva azon 19. századi soviniszta beállítottság feltalálója, amely ezerszer jobban gyengítette, mint erősítette, ezerszer jobban gátolta, mint támogatta Németországot. Hisz ködös irrealizmusba vész az eredete, amelyben minden egyes gyümölcsozó politikai gondolattal minden egyes szellemi és kulturális szempont is elvész. Jahn „tornász szakemberként” tárgyilagos és ezért úttörő, idealistaként dilettáns volt. Számára Kant nem élt, Fichte hiába tartott beszédeket, Herdernek pedig egyáltalán semmi értelme sem volt. Az oly hangosan zajongó Jahn ágált és toborzott Napóleon ellen és a német egység mellett, nem volt a németek nevelője, csak félrenevelte őket – önteltségre, szüklátókörűségekre és szükléklúségre. Ezért nem vált – politikailag és szellemileg – Jahn magávalragadó temperamentuma gyümölcsozóvé, ezért kellett öregkorában saját-

magához hűtlenné válnia, számvetése nem stimmel. Annyira szembetűnően és oly groteszk módon nem stimmel, hogy az a kis tragikum, mely Jahn életében megvolt, a komikusban szinte teljesen felszívódott. Jahn, aki már fiatalemberként archaizált – a teutontól a frigyesiiig – legszebb éveiben maga is ódonná és túlhaladottá vált – egy gyenge klisészerű színesnyomat! Igen keserű bosszút állt rajta fogyatékosága!”²⁹

Ha ezt a távolságtartó szemléletet összehasonlítjuk a népi-rajongó eszmékkel és ál-vallásos elképzelésekkel, melyekkel Neuendorff ugyanabban az időben az új Jahn-dicsőtés lángját élesztgette a tornászifjúságnál, úgy világossá válnak a NT és munkástornászok extrém nézetkülönbségei. Egyik születésnap beszédét szinte imádságszerűen fejezte be Neuendorff: „Bárcsak leszálna hozzánk szellemed, bárcsak teljességgel betöltene minket. Mi az új német népet akarjuk felépíteni a szívekben. Végtelen hálával tekintünk fel Rád, ma és minden áldott nap, Friedrich Jahn..”³⁰

Már utalás történt arra, hogy a nemzetiszocialista Jahn-recepció a Harmadik birodalom prófétáját és előfutárát látta Jahnban. Művét úgy értelmezték, mintha az a nemzetiszocialista világmagyarázat összes fontos tézisét tartalmazná. Mindamellet, mint azt bizonyítani próbálták, a népi-nemzeti fogadási hagyományok követésében a nemzetiszocialista Jahn-értelmezés félreismerhetetlenül megvolt. Addig a nemzetiszocialisták csak részben tudták Jahnt kisajátítani (mint pl. Baeumler), teljesen újraértelmezve és interpretálva. A nemzetiszocialista Jahn-kép lényegében a Weimari-Köztársaság német-nemzeti Jahn-képének átvételén alapul, csak hogy ez radikálisan besulykolt rasszista és intellektuális-ellenes elemekkel él és eszkatológikus dimenziót ad a „vezér-mitosznak”. A mítosz eszközzé válásával egy történelmi-szellemi folyamat megy végbe, melybe beleértendő a vezér és hiveinek identitása is.

A koránál messze túlmutató történelmi jelentőség

Összefoglalásként azt mondhatjuk, hogy az 1871 és 1945 közötti időszakban csak a kor uralkodó nemzeti eszmekincsének függvényében ábrázolták a Jahn-képet. A Jahnról alkotott ítéletek sosem voltak „előítéletmentesek” és a mindenkori Jahn-kép sosem volt „jelképnélküli”.

Véleményünk szerint Friedrich Ludwig Jahn életét és művét csak akkor tudjuk igazán megérteni, ha őt mint a konzervatív-forradalmi szellemi magatartás emberét fogjuk fel, aki gondolatait egy alapeszméből, nevezetesen a népiességből fejlesztette ki. Az, hogy ezek a részben saját gondolatai oly gyümölcsöző talajra hullottak, a történelmi „óra” kegyessé-

gének, az 1813-as háború előkészületeinek, az ő agitátori tevékenység és hazafiúi lelkesedés közt ingadozó viselkedésének, valamint a fiatalokra gyakorolt mágneses vonzerő hatásának köszönhető.

A népiesség eszméjét kezdetben még nemcsak saját népére korlátozta, hanem, összekötve valamennyi nép érdekével, ez lett a Jahn-féle gondolatok és alkotás központi eszméje, ennek még a hazafias tornát is „alárendelte”, egyre inkább beszűkül azonban a felszabadító háború utáni években és veszélyt jelent a „klasszikus” német szellemből származó kultúrállamra. Jacob Burckhardt kategóriái szerint (Világtörténelmi elmélkedések), bár nem lesz „történelmi nagyságnak” ítélve, azonban koránál messze túlmutató történelmi jelentőséget tulajdonítanak neki.

Bár Jahn szoros értelemben vett történelmi hatása csupán 8 évet (1811–1819) ölel át – a Hasenheidén végzett torna vezetését, a lützowi szabadcsapatok és a diákegyesületi mozgalmak megalapításának kezdeményezését – szabadságpárti eszméi, a tőle származó népiesség és nemzeti eszme erejével – akár pozitív, akár negatív – úgy behatoltak a 19. és 20. századi Európa társadalompolitikai életébe, hogy különböző nemzetiségek és csoportok azt hitték, hogy Jahnra hivatkozhatnak. Ez az eddigi recepcióban kevésbé számításba vett hatástörténeti perspektíva képezhetné egy szélesebb, kritikusabb recepció-történeti feldolgozás alapjait, mely új vonásokkal gazdagíthatná a Jahn-képet.

Jegyzetek

1. H. Denk: Brauchen wir ein neues Jahn-Bild? In: *Leibeserziehung* 10 (1916), 232–234.
Friedrich Ludwig Jahn „a német torna atyja” 1778. aug. 11-én született Prieognitz – Lanz-ban. Meghalt 1852. okt. 15-én Freiburgban. Életművének korszerű értelmezését magyar nyelven lásd: Kun László: Egyetemes testnevelés és sporttörténet. Budapest, 1984. Sport, 165–171.
2. J. Göhler: Friedrich Ludwig Jahn – Mythos oder Wirklichkeit? In: *Festschrift für das Deutsche Turnfest in München, Frankfurt* 1958. 31–35.
3. J. Dieckert: Prof. Dr. Erwin Mehl und die Jahn-Rede. In: *Deutsches Turnen* 1969. 358.
4. U. Poppow: *Leibeserziehung zwischen Humanismus und Militarismus*. In: *Die Leibeserziehung* 9. (1960). 360.
5. H. Bernett: *Nationalsozialistische Leibeserziehung*. In: *Theorie und Praxis der Leibeserziehung*, I. Schorndorf 1966. 44.
6. G. Stöcker: *Friedrich Ludwig Jahn und das Problem der Volkserziehung*, Köln 1966. 47.

7. H. Ueberhorst: Zurück zu Jahn? Bochum 1969.
8. F. Eckardt: Friedrich Jahn. Eine Würdigung seines Lebens und Wirkens. Dresden 1931. 106.
9. P. Piechowski: Friedrich Ludwig Jahn. Vom Turnvater zum Volkserzieher. Gotha, 1928. XII.
10. E. Neuendorff: Turnvater Jahn, sein Leben und Werk. Jena 1928. 22.
11. u.o.
12. Blätter der Erinnerung an das 15. Deutsche Turnfest 1933. (kiadta: W. Gaertner), Dresden 1933. 22.
13. i. m. 40.
14. i. m. 41.
15. K. Ströbel: Jahngeist ist Hitlergeist. In: Deutsche Turnzeitung 78 (1933). 838.
16. Stemplinger: Der ursprüngliche Jahn, ein junges Bekenntnis zu Jahn. In: Deutsche Turnzeitung 79 (1934). 18. sz. 1.
17. K. Münch: Deutschkunde für Volk, Staat, Leibesübungen, Berlin 1935. 288.
18. K. Müller: E.Th.A. Hoffmann und Jahns Prozess, Edmund Neuendorff und mein „neues“ Jahn-Bild; E. Neuendorff: Antwort an Müller. In: Deutsche Turnzeitung 73 (1928). 525., 703., 803., 805.
19. Arbeiter Turnzeitung (ATZ) 8, (1931). 90.
20. Wilhelm Kregel: Vorwort. In: H. Ueberhorst, Zurück zu Jahn?, Bochum 1969.
21. H. Becker: War Jahn „Antisemit“? In: Internationales Jahn-Symposium, Berlin 1978. Stadion IV. Leiden 1979. 120–135., G. Pfister: Das Frauenbild in den Werken Jahns 136–167.
22. H. Hoffmeister: Das patriotische Vermächtnis der vier grossen Seher Jahn, Arndt, Fichte, Stein an die deutsche Nation, Bd. I., Friedrich Ludwig Jahn, o. Jg. und Ort, 30.
23. C. Kallenberg: Meine Begegnung mit Friedrich Ludwig Jahn. DTZ 1889. 911–913.
24. F. Eckhardt: Würdigung Friedrich Ludwig Jahns aus dem Geiste unserer Kriegszeit. In: Körper und Geist, 24 (1915–16). 215.
25. F. Meinecke: Nach der Revolution. Geschichtliche Betrachtungen über unsere Lage, München 1919. 61.
26. Gerhardt: in: der Dierwart, Beilage zur DTZ 1926. 187.
27. Deutschland ohne Jahn-Briefmarke, DTZ 1927. 723.
28. P. Piechowski: F.L. Jahn. Vom Turnvater zum Volkserzieher, Gotha 1928., E. Neuendorff: Turnvater Jahn, sein Leben und Werk, Jena, 1928., F. Eckardt: F.L. Jahn. Eine Würdigung seines Lebens und Wirkens, Dresden, 1928.
29. ATZ, 16, (1931). 285., Jahn és a munkássportmozgalom viszonyáról: Kun László: Fejezetek a nemzetközi és a hazai munkássportmozgalom történetéből. Budapest, 1975. Tankönyvkiadó 24–29., 111–112.
30. E. Neuendorff: Ewiges Turnertum als Wegbereiter zum Dritten Reich, Wittlingen 1934. 124.